

FINAL / SUBMISSION VERSION

Kirjan luvussa Lapsen identiteettiä tukevat katsomusympäristöt

Kirjassa: Lapsenkokoinen katsomuskasvatus (2021). Toim. Poulter, S.,

Ubani, M., Laine, M., Kallioniemi, A. Lasten Keskus

Pienryhmäiset uskonnot varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa

Elisa Balčín, Pekka Metso, Sari Havu-Nuutinen & Martin Ubani

Tiivistelmä

Artikkelin aiheena on pienryhmäiset uskonnot varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa. Artikkelissa käsittelemme vähemmistönäkökulmaa varhaiskasvatuksen erityiskysymyksenä. Aluksi tarkastelemme pienryhmäisten uskontojen mahdollisuuksia tulla kuulluiksi yleisesti koulutuspoliittisella tasolla, minkä jälkeen tutustumme varhaiskasvatussuunnitelman peruspilareihin monikatsomuksellisen kasvatuksen näkökulmasta. Artikkelissa tuomme esille varhaiskasvatukseen soveltuvia konkreettisia esimerkkejä siitä, miten huomioida pienryhmäiset uskonnot päiväkodin ja esiopetuksen arjessa. Esimerkeissä keskitymme pienryhmäisiä uskontoja edustavaan ortodoksisuuteen. Artikkelin yhtenä tavoitteena on antaa välineitä päiväkodin ja kodin väliseen yhteistyöhön lisäämällä ymmärrystä ortodoksilasten perhetaustoista ja kodin uskontokasvatuksesta. Lisäksi tarkastelemme, kuinka pienryhmäisten uskontojen, erityisesti ortodoksisuuden, tarpeisiin kehitettyjä materiaaleja voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksen tukena.

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastellaan pienryhmäisiä uskontoja ja niiden huomioimista osana varhaiskasvatuksen katsomuskasvatusta. Kyseessä on monella tapaa ajankohtainen yhteiskunnallista kasvatusta koskevan keskustelun aihe. Yhteiskunnan monikulttuuristuminen ja moniarvoistuminen vaikuttaa yhteiskunnallisiin kasvatuskäytänteisiin ja on siten myös

koulutuspoliittinen kysymys. Esimerkiksi viime aikoina kansainvälisessä tutkimus- ja koulutuspoliittisessa kirjallisuudessa on enenevästi alettu korostaa uskonnollisten ja ei-uskonnollisten katsomusten (*worldview*) käsittelyn tärkeyttä osana yhteiskunnallista kasvatusta (Jackson 2014; ODIHR 2007). Myös Suomessa huomio on yhä enenevässä määrin kiinnittynyt katsomukselliseen moninaisuuteen ja sen huomioimiseen osana varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen käytänteitä. Tämä on näkynyt aihepiiriin liittyneinä tutkimusperustaisina kehittämishankkeina, joita ovat esimerkiksi varhaiskasvatukseen kohdistuvat ”Monikulttuuriset lapset ja aikuiset päiväkodeissa” -hanke (MUCCA, 2008–2010) ja ”Monikatsomukselliset oppimisen tilat varhaiskasvatuksessa” -hanke (2018–2021) sekä koulumaailmaan sijoittuvat hankkeet ”Uskonnot, katsomukset ja osallisuus perusopetuksessa” (2019–2021) ja ”Kulttuuritietoiset materiaalit osaksi koulun arkea ja käytänteitä” (KuTiMat, 2019–2020).

Erilaiset katsomuskasvatukseen liittyvät ajankohtaiset raportit ja hankkeet osoittavat, että kentällä on tarve saada uusia välineitä pienryhmäisten uskontojen huomioimiseen varhaiskasvatuksessa. Esimerkiksi ”Koulujen monet kielet ja uskonnot” (KUSKI) -hankkeen raportissa (2019) todetaan, että varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus aiheuttaa päiväkodeissa epätietoisuutta eikä sitä osata toteuttaa edellytetyllä tavalla. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus Karvi toteaa puolestaan raportissaan (Repo et al. 2018), ettei paikallisissa varhaiskasvatuksen suunnitelmissa konkretisoida juurikaan sellaisia pedagogisia käytänteitä, joilla varmistettaisiin Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) tavoitteeksi asetettu katsomuksellisen monimuotoisuuden huomioiminen sekä toiminnan katsomuksellinen ja uskonnollinen sitouttamattomuus.

Tarkastelemme artikkelin alussa yleisesti koulutuspoliittisella tasolla pienryhmäisten uskontojen huomioimisen erityiskysymyksiä varhaiskasvatuksessa. Käsittelyn edetessä nostamme konkreettisia varhaiskasvatukseen sopivia esimerkkejä ortodoksisuudesta. Kirkollisella varhaiskasvatuksella on Suomen ortodoksisen kirkon piirissä vakiintunut perinne. Ortodoksisuus edustaa Suomessa vähemmistökristillisyyttä, jolla on vuosisatainen historia alkuun katolisen kirkon ja sittemmin luterilaisen kirkon rinnalla. Ortodoksinen kirkko on toinen Suomen kansankirkoista, ja sen julkisoikeudellinen asema tunnustettiin pian Suomen itsenäistyttyä vuonna 1918. Nykyisin ortodoksit muodostavat Suomessa yhteisön, joka on viime vuosikymmeninä yleistyneen maahanmuuton seurauksena kielellisesti, kulttuurillisesti, etnisesti ja kansallisuudeltaan moninainen. (Metso 2017.)

Varhaiskasvatuksen uskonto- ja katsomuskasvatusta käsittelevässä tutkimusperustaisessa kirjallisuudessa hahmotetaan tyypillisesti lapsen katsomusta yksilön, ei niinkään yhteisön tai instituution näkökulmasta (Hyde 2008). Tämän lähtökohdan mukaan voidaan ajatella, että yksilön

katsomus sisältää aineksia erilaisista lähteistä, myös uskonnollisista. Lasta ei silloin aseteta edustamaan kasvatustilanteessa uskontoa tai katsomusta vaan korkeintaan itseään. Mikäli uskonto on hänelle tärkeää, hän voi tuoda sen vapaaehtoisesti esiin kuvaillessaan näkemyksiään ja ajatuksiaan. Samanaikaisesti on tiedostettava, että uskontoon kuuluu myös yhteisöllinen ja institutionaalinen ulottuvuus. Lasten elämässä mukana olevien yhteisöjen kuten perheiden, seurakuntien tai uskontokuntien merkitys voi olla olennainen osa lapsen omaa identiteettiä, ja niillä voi olla keskeinen rooli sen jäsentymisessä.

Vähemmistönäkökulma katsomuskasvatuksen erityiskysymyksenä

Suomessa toimivien vähemmistöuskontojen ja -katsomusten käsittelyn voidaan katsoa olevan uudessa murrosvaiheessa kansallisesti ohjatussa ja järjestetyssä institutionaalisessa kasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen käytänteiden suhteet uskontoon, uskontoihin ja katsomuksiin ovat muotoutuneet historiallisten ja yhteiskunnallisten kehitysten ja muutosten tuloksena. Esimerkiksi päiväkodeissa kasvava moninaisuus on osoittanut, että vanhaan kenttäperinteeseen (Ubani 2013; 2015) liittyvät uskontojen ja katsomuksien arkikäytännöt ovat ongelmallisia. Samalla voidaan entistä selkeämmin havaita, että historiallisista syistä johtuen uskonnoilla ja katsomuksilla on hyvin erilaiset lähtökohdat ja asema yhteiskunnallisessa kasvatuksessa. Esimerkiksi Suomessa uskonnot voidaan erotella enemmistö–vähemmistö-lähtöisesti enemmistöiseen kansankirkkoon evankelis-luterilaisuuteen, kansankirkoista vähemmistöiseen ortodoksisuuteen sekä moninaiseen joukkoon muita, usein uusina pidettyjä vähemmistöuskontoja. Tämän lisäksi on olemassa erilaisia vähemmistöisiä ei-uskonnollisia katsomuksia, kuten esimerkiksi sekulaari humanismi. On tarpeen myös todeta, että evankelis-luterilaisuuden sisällä on herätysliikkeitä, joita on jonkin verran tutkimuksellisesti tarkasteltu vähemmistönäkökulmaa huomioiden (ks. esim. Heimola 2013; Salomäki 2010). Ortodoksisuudessa sekä niin kutsutuissa uudemmissa vähemmistöuskonnoissa on myös tunnistettavissa erilaisia pienempiä vähemmistöjä. Eri kansallisia taustoja edustavat ortodoksit (kuten eritrealaiset, syyrialaiset ja etiopialaiset) sekä muslimit (kuten somalit, afgaanit ja irakilaiset) muodostavat omia etnisiä yhteisöjään etenkin pääkaupunkiseudulla.

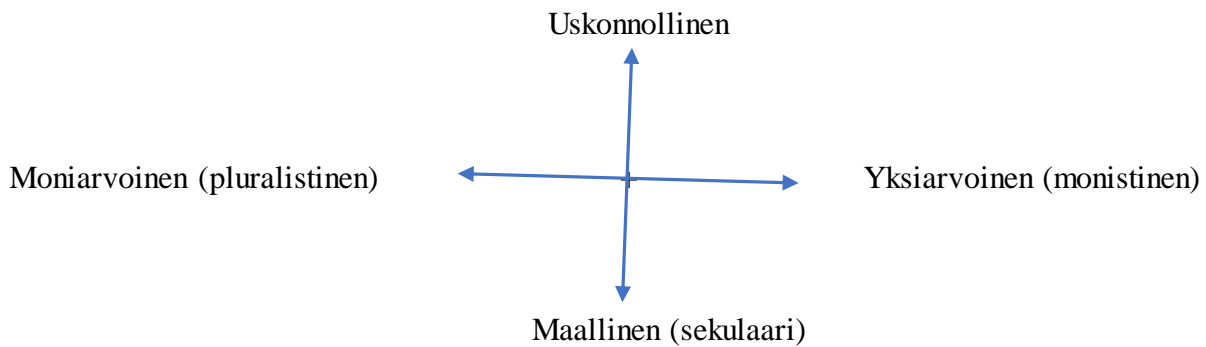
Suomen eri uskonnollisilla ja katsomuksellisilla vähemmistöryhmillä on kullakin erilaiset erityiskysymyksensä, jotka ilmenevät myös katsomuskasvatuksessa erilaisina tarpeina ja huomioitavina asioina. Esimerkiksi niin kutsuttuihin uudempiin uskonnollisiin vähemmistöryhmiin liittyy monikulttuurisuuteen ja siinä esimerkiksi maahanmuuttoon, kansallisuuteen ja kieleen liittyviä kysymyksiä. Lisääntyneen monikulttuurisuuden seurauksena vaikkapa islamia ja

kasvavassa määrin myös ortodoksisuutta voidaan luonnehtia intersektionaalisiksi vähemmistöuskonnoiksi: perinteiden sisäinen etninen, kansallinen, kielellinen sekä kulttuurinen moninaisuus liittyvät kiinteästi ortodoksien ja muslimien elämään, identiteetteihin ja asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa.

Yhteiskunnallisessa kasvatuksessa ei-uskonnollisten katsomusten huomioimisen haasteena voidaan katsoa olevan muun muassa kyseisen ryhmän sisäiseen epäyhtenäisyyteen ja moninaisuuteen osin liittyvä yhteiskunnallinen järjestäytymättömyys ja edustamattomuus: oikeastaan ainoa ryhmää yhdistävä piirre on uskonnottomuus. Tällöin kasvatuskäytänteet jättävät helposti huomioimatta ryhmän yksilölliset lähtökohdat ja tarpeet. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) ja Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2014) ovat vasta viime aikoina kiinnittäneet enemmän huomiota katsomuksellisiin teemoihin, kuten uskonnollisten ja katsomuksellisten perinteiden sisäisen moninaisuuden ymmärtämisen tärkeyteen. Tämän seurauksena on aiempaa selkeämmin tunnistettu esimerkiksi ei-uskonnollisten katsomusten moninaisuus ja luterilaisten herätysliikkeiden merkitys osana paikallista katsomuksellista erityispiirrettä.

Teoreettisesti tarkasteltuna kysymyksen katsomuksellisesta moninaisuudesta kasvatuksessa voidaan katsoa sisältävän kaksi ulottuvuutta, joista ensimmäinen kohdistuu pluralismiin ja toinen sekularisaatioon eli maallistumiseen. Ensimmäinen ulottuvuus konkretisoituu enemmistön suhteessa vähemmistöihin ja toinen uskonnon suhteessa sekularisaatioon. Se kumpaa painotetaan, vaikuttaa oleellisesti siihen, miten katsomuskasvatus kansallisesti ohjatussa ja järjestetyssä kasvatuksessa nähdään.

Ulottuvuuksien sisällä on lisäksi erilaisia kasvatuspäämääriä. Pluralismin ulottuvuuden voidaan katsoa liittyvän keskeisesti monikulttuurisuuspolitiikkaan ja integraation, ja tätä kautta kansallisesti ohjatun katsomuskasvatuksen, päämäärään. Näistä keskenään äärimmäisinä vastakohtina voidaan pitää assimilaatiota eli sulauttamista ja tunnustavaa integraatiota (ks. esim. Hartmann & Gerteis 2005; Rissanen, Ubani & Poulter 2019). Sekularisaation ulottuvuus liittyy kysymykseen siitä, missä määrin uskonnoilla on ylipäätään tilaa julkisessa tilassa ja missä määrin uskonto ja katsomukset hahmotetaan yksilöasiana. Käsitteen tasolla ”uskonnon” reduktio eli kaventaminen ”katsomukseksi” voidaankin nähdä individualistisen näkökulman korostuksena, jonka taustalle voidaan hahmottaa länsimainen valistusajattelu ja sekularisaatio.

Kuvio 1. Katsomuskasvatuksen katsomukselliset ulottuvuudet

Kuviossa 1 esitetyjä katsomuskasvatuksen katsomuksellisia ulottuvuuksia voidaan hyödyntää arvioitaessa varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksen käytänteitä suhteessa vähemmistöihin (vrt. Ubani 2015). Uskonnollinen mutta moniarvoinen katsomuskasvatus huomioi erilaiset uskonnot ja uskonnolliset katsomukset mutta ei aseta yhtä toisen edelle. Tosin äärimmäisyyteen vietyinä nämä lähtökohta ei kuitenkaan huomioi ei-uskonnollisia katsomuksia. Moniarvoinen maallinen katsomuskasvatus puolestaan painottaa arvojen moninaisuutta mutta sivuuttaa uskonnon katsomuskasvatuksen ja arvojen yhteydestä. Yksiarvoinen maallinen katsomuskasvatus luo katsomuskasvatukseen täysin uskonnottoman tilan, jossa uskontoihin liittyvät kysymykset sivuutetaan. Uskonnollinen yksiarvoinen katsomuskasvatus painottaa ja suosii yhtä uskonnollista perinnettä muiden katsomuksellisten lähtökohtien kustannuksella.

Kehitettäessä uusia katsomuskasvatuksen käytänteitä onkin olennaista arvioida, millaisessa suhteessa kasvatustavoitteet ja käytännön toimien ratkaisut ovat edellisten ulottuvuuksien kanssa. Pohdittaessa uskonnollisten ja katsomuksellisten vähemmistöjen huomioimista nykyisten varhaiskasvatuksen asiakirjojen mukaisesti, voidaan todeta, että moniarvoinen lähtökohta soveltuu luontevasti nykyaikaisen katsomuskasvatuksen lähtökohdaksi. Samaan aikaan olisi kuitenkin pyrittävä toimimaan sillä tavoin inklusiivisesti, että sekä uskonnolliset että ei-uskonnolliset katsomukset tulisivat huomioituiksi kasvatustilanteissa. Toisin sanoen kumpikaan ääripää uskonnollisesta ja maallisesta ulottuvuudesta ei ole tarkoituksenmukainen yhteiskunnallisen katsomuskasvatuksen lähtökohdaksi.

Varhaiskasvatussuunnitelman peruspilarit monikatsomukselliseen kasvatukseen

Varhaiskasvatusta ohjaavien asiakirjojen ja sitä koskevien raporttien voidaan katsoa tukevan inklusiivista moniarvoista periaatetta katsomuskasvatuksen yhtenä pedagogisena lähtökohtana. Valtioneuvoston selvitys *Koulujen monet kielet ja uskonnot* (Tainio & Kallioniemi 2019) osoittaa, että varhaiskasvatuksessa kielten ja katsomusten moninaisuus ovat jo osa varhaiskasvatuksen arkea ja vahvistuvat tulevaisuudessa yhä enemmän. Yhdeksi ajankohtaiseksi kehittämistavoitteeksi asetetaan varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen toimijoiden osaamisen vahvistaminen, tiedon lisääminen katsomuskasvatuksesta sekä se, millä tavoin katsomuskasvatusta tulisi edistää ja toteuttaa (Tainio & Kallioniemi 2019). Kehittämistoiminnan lähtökohtana ovat varhaiskasvatussuunnitelmat, joissa määritellään tavoitteet ja toimintakulttuuri kaikelle toiminnalle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa kulttuurinen moninaisuus nähdään yhteisön voimavarana tunnistaen, että oikeus omaan kieleen, kulttuuriin, uskontoon ja katsomukseen on perusoikeus kaikille. Katsomusten moninaisuuden mahdollistuminen varhaiskasvatuksen arjessa on turvattu Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden kolmen keskeisen arvon avulla. Nämä peruspilarit ovat yhteistyö kodin kanssa, lapsen yksilöllisyyden turvaaminen sekä kasvun ja oppimisen tukeminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.)

Varhaiskasvatuksen ensimmäisenä vahvana peruspilarina on hyvin toimiva yhteistyö kotien kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) määrittävät yhteistyön vastavuoroiseksi, jolloin sekä varhaiskasvatuksen että kotien tavoitteista ja toimintatavoista sovitaan yhdessä. Huoltajat osallistuvat mahdollisuuksien mukaan lapsensa katsomuskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. Aktiivisella ja välittömällä yhteistyöllä voidaan perheiden erilaiset katsomukset huomioida lapsiryhmien toiminnan vuosisuunnittelussa, lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa ja päivittäisissä arjen toiminnoissa. Aikuisten välinen arvostava yhteistyö tukee sekä vanhempia että kasvattajia oman osaamisen vahvistamisessa ja katsomuskasvatuksen merkityksen ymmärtämisessä.

Katsomukset ovat osa perheidentiteettiä ja tulevat siten näkyviksi osana lasten varhaiskasvatusta. Avoin ja arvostava asenne ja suhtautuminen perheiden katsomuksellisiin ja kulttuurisiin tekijöihin luo lapselle yhteenkuuluvuuden tunnetta ja iloa perheeseen kuulumisesta. Lasten kanssa voidaan tutkia ja esitellä erilaisiin juhliin liittyviä perinteitä, tapoja tai esineitä aina kun ne ovat ajankohtaisia lapsen elämässä. Esimerkiksi ortodoksiperheen kodinsiunauksen näkyväksi tekeminen varhaiskasvatuksen lapsiryhmässä tuo perheiden kokemukset osaksi lasten arkea ja vahvistaa siten lasten katsomuksellista kehitystä emootioiden ja kognitioiden tasolla (Miller 2015).

Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan toiseksi peruspilariksi voidaan määrittää lapsen yksilöllisen kasvun ja kehityksen mahdollistaminen. Lasta tuetaan hänen omien yksilöllisten tarpeidensa ja toiveidensa näkökulmasta huomioiden myös kulttuuriset ja katsomukselliset tekijät.

Käsitys itsestä ja omasta identiteetistä rakentuu vahvaksi, kun sitä rakennetaan omista tutuista ja turvallisista lähtökohdista käsin. Esimerkiksi lapsen aloitteesta tapahtuva ristinmerkin tekeminen ennen ruokailua tai rukouksen lukeminen päivän aikana voi olla sekä yksilöllinen lapsen omaa arkea että katsomuksellista identiteettiä tukeva käytänte. Varhaiskasvattajat voivat tukea lapsen yksilöllisyyttä vahvan lapsituntemuksen ja pitkäkestoisen vuorovaikutuksen avulla.

Mahdollistamalla erilaisia arkirutiineja lapsille annetaan valmiuksia ymmärtää ja kunnioittaa omaa mutta myös toisten lasten kielellistä, kulttuurista ja katsomuksellista taustaa ja niiden näkymistä varhaiskasvatuksen arjessa.

Kasvatuksen tärkeänä tehtävänä on välittää kulttuurisia arvoja, tapoja ja normeja lasten välisessä vuorovaikutuksessa. Kohtaamalla omia ja toisten kulttuurisia ja katsomuksellisia tapoja sekä tulemalla osalliseksi niistä voimme edistää lasten kasvua monikulttuurisiksi kansalaisiksi. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.) Varhaiskasvatus luo pohjan erilaisuuden normalisoitumiselle. Osaltaan kasvatuksen tavoite on siirtää kulttuuriperintöä sekä tärkeinä pidettyjä arvoja ja traditioita seuraavalle sukupolvelle. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan oppimisen tukemisen lähtökohtana ovat lasten aiemmat kokemukset ja osaaminen. Täten lasten kokemukset leikeistä ja peleistä tai omista retkistä esimerkiksi uskonnollisiin rakennuksiin luovat pohjan sille, miten lapsi etenee omalla oppimisen polulla. Aikuisen tärkeä tehtävä on tarjota turvallinen oppimisympäristö, jossa kaikilla on oikeus ja mahdollisuus kokea itselle tuttuja ja uusia asioita, esittää mielipiteitään avoimesti ja oppia uutta. Myönteiset kokemukset edistävät oppimista. Kohtaamiset esimerkiksi ortodoksisen tai evankelisluterilaisen papin tai luostarissa elävän nunnan kanssa, fyysisesti tai virtuaalisesti, antavat mahdollisuuden joko samaistua johonkin ennalta tuttuun tai tutustua ennalta tuntemattomaan henkilöön turvallisesti ja lapsikeskeisesti. Esimerkiksi ortodoksisen papin vierailu päiväkodissa virpomavitsoja siunaamassa mahdollistaa monenlaisten perinteitä ja katsomuksia avaavan kokemusten sarjan emotionaalisesti virittävällä tavalla. Samalla opitaan lapsille ominaisella tavalla konkreettisesti havainnoiden ja keskustellen uusia sanoja ja käsitteitä kuten tuohus, ikoni, suitsuke ja pyhitetty vesi.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) ohjaa huomioimaan paikalliset uskonnolliset ja katsomukselliset erityispiirteet osana kasvatuksen arkikäytänteitä. Pienryhmäisten uskontojen huomioiminen on luonnollinen osa katsomuskasvatusta ja paikallista varhaiskasvatussuunnittelua. Itä-Suomessa ortodoksisuudella on keskeinen sija osana paikallishistoriaa ja -kulttuuria, ja pääkaupunkiseudun rinnalla Pohjois-Karjalassa sijaitseekin toinen ortodoksisen väestön pääkeskittymistä. Eri kirkkoihin kuuluvien jäsenten paikallisen ja ruohonjuuritason arkisen rinnakkaiselon arvo on tunnistettu myös uskonnollisten yhteisöjen ylärakenteissa. Suomen

ortodoksisen kirkon ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon välisissä oppineuvotteluissa on korostettu, että kirkkojen hyvä keskinäinen yhteys ja ekumenia rakentuvat vuosisataiselle luterilaisen valta- ja ortodoksisen vähemmistökulttuurin vuorovaikutukselle (The Finnish Lutheran-Orthodox Dialogue 1993; 1995). Näissä yhteisöissä on myös halukkuutta, osaamista ja pitkä perinne yhteiskunnallisessa varhaiskasvatuksessa tapahtuvalle yhteistyölle sen tavoitteet ja lähtökohdat sekä ryhmän heterogeisuus huomioiden.

Paikallisella tasolla Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmassa (2018) ohjeistetaan huomioimaan lasten yksilölliset kulttuuriset ja katsomukselliset taustat osana päiväkotien arkea. Tavoitteeseen pyritään suhtautumalla erilaisiin näkemyksiin, aloitteisiin ja mielipiteisiin arvostavasti ja kunnioittaen sekä tiedostamalla, kuinka vuorovaikutuksen ja kielenkäytön mallit ja asenteet välittyvät lapsille. Lapsia rohkaistaan omien valintojen tekemiseen, ja lapsen identiteetin ja itsetunnon kehitystä tuetaan positiivisen pedagogiikan keinoin. Lisäksi tavoitteena on tukea ja vahvistaa lasten kulttuuristen ja katsomuksellisten identiteettien kehitystä sekä keskinäistä kunnioitusta ja ymmärrystä eri katsomuksia kohtaan. Arjen toiminnassa tähän pyritään tutustumalla lapsiryhmässä edustettuina olevien uskontojen ja katsomusten juhliin ja tapoihin, pohtimalla lasten kokemuksista nousevia katsomuksellisia kysymyksiä yhdessä, huomioimalla huoltajien kulttuuriperintöön liittyvä asiantuntemus, tekemällä vierailuja lähiympäristöön ja hyödyntämällä erilaisia tapahtumia, kuten seurakuntien tilaisuuksia ja seurakuntien työntekijöiden vierailuja päiväkodeissa. Joensuun kaupungin varhaiskasvatus tekee yhteistyötä lapsiryhmissä edustettuina olevien uskonnollisten yhteisöiden ja seurakuntien kanssa. (Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2018.)

Ortodoksisuus, perhe ja uskontokasvatus

Suomen ortodoksiseen kirkkoon kuului vuoden 2019 lopussa hieman alle 59 000 henkilöä. Maantieteellisesti tarkasteltuna Suomen ortodokseista noin puolet elää Etelä-Suomessa Helsingin hiippakunnan alueella (noin 33 000), noin kolmannes Itä-Suomessa Kuopion ja Karjalan hiippakunnassa (runsas 19 000) ja loput Oulun hiippakunnassa (vähän alle 6 000). Maahanmuuttajataustaisista ortodokseista suurimman ryhmän muodostavat venäjänkieliset ortodoksit (noin 15 %). Lisäksi on monia muita ryhmiä, kuten kreikkalaiset ja romanialaiset. Vuosittain Suomen ortodoksiseen kirkkoon liittyy noin tuhat uutta jäsentä, joista nykyisin merkittävä osa on maahanmuuttajia. Samaan aikaan Suomen ortodoksitaustaisista maahanmuuttajista kuitenkin vain osa rekisteröityy Suomen ortodoksisen kirkon jäseniksi.

Suomessa on siis ortodokseja, jotka eivät ole rekisteröityneet minkään kirkon jäseniksi tai jotka kuuluvat toiseen ortodoksiseen kirkkoon kuten Viron tai Venäjän ortodoksiseen kirkkoon. Suomessa ortodokseja onkin arvioitu olevan todellisuudessa yli sata tuhatta. (Suomen ortodoksisen kirkon väestötilastot vuodelta 2019.)

Ortodoksisessa kirkossa uskontokasvatuksen lähtökohtana on, että lapset kasvavat ortodoksisen tradition keskellä ja sen osallisuuteen. Ortodoksina kasvamisen ensisijaisena paikkana pidetään perhettä. Kirkollisen ajattelun mukaan perheen vastuulla on jokaisen perheenjäsenen uskonnollinen kasvatusta ja hengellinen kasvu. Uskonnollinen sosialisatio eli kirkon jäsenyydessä kasvaminen on elinikäinen prosessi, joka koskettaa jokaista kirkon jäsentä iästä riippumatta. Ideaalina pidetään perheen elämän rakentamista kokonaisvaltaisesti ortodoksisen tradition perustalle. Tällöin kirkkovuoden paasto- ja juhlaperinteet, jokapäiväiseen elämään nivoutuvat hengelliset harjoitukset ja käytänteet sekä ortodoksinen tapakulttuuri konkretisoituvat perhe-elämän arjessa ja juhlassa. (Metso 2015a; 2015b.) Varhaiskasvatusta katsomuskasvatusta vastuitten kannalta on tärkeää tietää, että lasten vanhemmille, huoltajille ja kummeille kuuluva ensisijainen vastuu kirkon pienimpien jäsenten kristillisestä kasvatuksesta on määritelty kirkollisessa lainsäädännössä (Laki ortodoksisesta kirkosta 2006, 2§; Ortodoksisen kirkon kirkkojärjestys 2006, 9§). Huolimatta siitä, että lapsen uskontokasvatusta katsotaan sijoittuvan ensisijaisesti kodin alueelle ja kuuluvan lapsen lähipiiriin vastuisiin, yhteiskunnallinen katsomuskasvatusta tarjoaa tukea vanhemmille ja muille lapsen läheisille heidän uskontokasvattajan tehtävässään. Sekundaarisen sosiaalisuuden alueella tapahtuvan uskontokasvatusta merkitys korostuu etenkin uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvien kohdalla. Vähemmistöuskonnot huomioiva yhteiskunnallinen katsomuskasvatusta on tärkeä signaali vähemmistön edustaman perinteen, kulttuurin, uskomusten ja arvojen paikasta osana monikulttuurista yhteiskuntaa. Tähän työhön valtakunnalliset opetussuunnitelmien perusteet ohjaavat kasvattajia.

Kotien ortodoksisesta uskontokasvatusta haastavia tekijöitä Suomessa ovat ortodoksien vähemmistöasema ja ortodoksien keskuudessa yleinen ekumeeninen tai moniuskontoinen perheasetelma. Vähemmistöön kuuluminen vaikuttaa merkittävästi uskonnolliseen sosiaalisuuteen, identiteetin rakentumiseen ja perinteen välittymiseen. Lasten elämässä tulee ikäkaudesta riippuen toistuvasti esiin erilaisia tilanteita, jotka tekevät itselle ja toisille näkyväksi kuulumisen uskonnolliseen vähemmistöön. Huolehtimista ortodoksilapsen uskonnollisesta kasvatuksesta vaikeuttavat tilanteet, joissa useamman katsomuksen rinnakkaisuus herättää perheessä jännitteitä. Merkittävästi uskonnollista kasvatusta heikentää myös se, jos kasvatusta vastuissa olevan

vanhemman yhteys seurakuntaan on ohut tai ortodoksinen perinne ei ole hänelle itselleen kaikin puolin tuttua. (Metso & Penttonen 2020.)

Vaikka perhe teoriassa onkin keskeisin kirkollisen kasvatuksen yksikkö, käytännössä uskontokasvatuksen luonne, määrä ja laatu perheissä vaihtelevat suuresti. Sekularisaatioon liittyvät kysymykset korostuvat vähemmistöuskontojen piirissä. Yksilön ja perheen valinnat eivät saa normalisoivaa sosiaalista vahvistusta katsomukselliseen enemmistöön kuulumisesta. Sen sijaan valinnat tekevät vähemmistöön kuulumisen sosiaalisesti ja julkisesti näkyväksi. Valtaväestöstä poikkeaminen korostaa valintojen yksilöllisyyttä. Moni ortodoksinen vanhempi kokeekin epävarmuutta ja yksinäisyyttä lastensa kasvatustehtävässä. Seurakuntien kesken on myös suuria eroja varhaiskasvatuksen tarjonnassa kotien uskontokasvatuksen tukemiseksi.

Varhaiskasvatustoiminta keskittyy seurakuntien keskuksiin, ja sitä on eniten tarjolla suurimmissa seurakunnissa. (Metso & Penttonen 2020.)

Myös ortodoksilasten huoltajien mukaan uskontokasvatus kuuluu ensisijaisesti kodin vastuulle (Vatanen 2003). Samaan aikaan huoltajat kuitenkin toivovat, että kodin ja koulun välistä yhteistyötä ortodoksiseen uskonnonopetukseen liittyvissä asioissa kehitettäisiin entistä tiiviimmäksi (Hyvärinen 2014; Vatanen 2003). Huoltajat kokevat koulun ortodoksinen uskonnonopetuksen tarpeelliseksi, lapsen identiteettiä vahvistavaksi ja maailmankuvaa avartavaksi oppiaineeksi. Sillä koetaan olevan kodin uskontokasvatusta tukeva rooli erityisesti tilanteissa, joissa huoltajien valmiudet uskontokasvatukseen ja ortodoksisuuteen liittyvien asioiden käsittelyyn ovat heikot. (Hyvärinen 2014.)

Kotien uskontokasvatuksen heterogeenisyys, kasvatustuen tarpeet ja seurakunnallisen varhaiskasvatustyön merkitys tulevat esiin vuonna 2014 kerätyssä kotien uskontokasvatuksesta kertovassa empiirisessä aineistossa (Metso 2014; ks. myös Metso 2019). Varhaiskasvatuksen piiriin ikäkautensa puolesta kuuluvien lasten vanhemmat toivat esille muun muassa vertaistuen tarpeen pienten lasten uskontokasvatukseen liittyvissä kysymyksissä. Seurakunnan lapsi- ja perhetyö koettiin tärkeäksi vahvistavaksi tekijäksi perheitten uskontokasvatukselle. Etenkin pienemmillä paikkakunnilla ja seurakuntien keskusten ulkopuolella asuvien lasten vanhemmat toivoivat seurakunnalta toimintaa, joka mahdollistaisi lapsille ortodoksisiin ikätovereihin tutustumisen. Vanhemmat kokivat ongelmaksi tilanteen, jossa heidän lapsillaan ei ollut ortodoksisia ikätovereita eikä kirkossakaan ollut mahdollisuus nähdä toisia ortodoksilapsia.

Ortodoksinen kirkko ja varhaiskasvatus

Perheissä tapahtuvan uskontokasvatuksen tukena oleva ortodoksinen seurakunnallinen kasvatustyö painottui pitkään kouluikäisiin lapsiin, joille tarjottuja toimintamuotoja ovat edelleen muun muassa alakoululaisille suunnattu seurakuntien järjestämä Sinapinsiemenkerho ja ortodoksinuorille tarkoitettu kristinoppikoulu. Kristinoppikoulu on evankelis-luterilaisen kirkon rippikoulua muistuttava leiri, mutta sillä ei ole evankelis-luterilaisen kirkon rippikoulua vastaavaa merkitystä: ortodoksisuudessa mirhavoitelu tapahtuu kasteen yhteydessä ja nuoret ovat siten jo kasteesta lähtien olleet kirkon täysivaltaisia jäseniä. Kristinoppileiri päättyy konfirmaation sijaan päätösjuhraliturgiaan. Leirin aikana nuoret osallistuvat esimerkiksi oppitunneille, keskustelutuokioihin ja työpajoihin, joissa tutustutaan käytännönläheisesti muun muassa ortodoksiin häihin, kasteeseen ja hautajaisiin.

Varhaiskasvatuksen kerho- ja leirit toiminta käynnistyi Suomen ortodoksisessa kirkossa 1940-luvulla (Juntunen & Timonen 2012). Ortodoksisten nuorten liitto (ONL) on perustamisestaan saakka ollut tärkeänä tukena seurakuntien lapsi- ja nuorisotyössä. Nykyisin varhaiskasvatustyö on tunnistettu omaksi seurakuntatyön alueeksi, jonka toimintamuotoja ovat lastenkerhot, muskarit, vanhempi-lapsi-piirit ja lastenkerhot. Varhaiskasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä on Suomen ortodoksisen kirkon piirissä määritelty viimeksi 2010-luvulla, jolloin julkaistiin *Pyhä melu – ortodoksisen kirkon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen perusteet*. Seurakunnan varhaiskasvatus määritellään siinä kotien uskontokasvatuksen täydentäjäksi. Kirkko on lasten kasvatuksesta vastaavien aikuisten kasvatuskumppani, joka tarjoaa kodin uskontokasvatuksen tueksi ja täydennykseksi seurakunnan sosiaalisen, liturgisen ja hengellisen ulottuvuuden. (Metso 2015a.) Tässä voidaan havaita yhteys evankelis-luterilaisen kirkon varhaiskasvatustyön lähtökohtiin, joita ovat pitkään olleet esimerkiksi lapsilähtöisyys, kasvatuksen kokonaisvaltaisuus, osallisuus ja kasvatuskumppanuus (ks. esim. Ubani 2010).

Laajaa ja perusteellista tutkimusta Suomen ortodoksisen kirkon piirissä toteutettavasta varhaiskasvatuksesta ei ole saatavilla. Uskonto- ja katsomuskasvatuksen tutkimus on kohdistunut lähinnä koulujen ortodoksisen uskonnon opetukseen (ks. esim. Aikonen 2015; Hyvärinen & Metso 2018) ja seurakunnan nuorille kohdentamaan uskonnolliseen kasvatukseen (Aikonen & Metso 2020). Varhaiskasvatuksen ilmiötä on tarkasteltu lähinnä tapaustutkimuksina yksittäisissä opinnäytetöissä. Ortodoksisten seurakuntien nykyiseen lasten kerhotoimintaan kohdistuneet opinnäytteet osoittavat, että ortodoksisten lasten vanhemmilla on uskonnollisia, kulttuurisia ja sosiaalisia motiiveja lasten osallistumiselle seurakunnan kerhotoimintaan. Lapselle annettuun mahdollisuuteen oppia omasta uskonnostaan ja kirkostaan (kuten juhlista ja tavoista) liittyy toive ystäväystävyydestä ikätovereiden kanssa ja ryhmätoiminnan taitojen oppimisesta.

Maahanmuuttajataustaiset vanhemmat korostavat, että heille on tärkeää tarjota lapselle mahdollisuus puhua omaa äidinkieltään toisten ortodoksisen kirkon toimintaan osallistuvien lasten kanssa. Vanhemmat arvostavat seurakunnan kanssa tehtävää kasvatusyhteistyötä ja kokevat, että seurakunnan tarjoama varhaiskasvatus vahvistaa lasten ortodoksisista identiteettiä ja tukee perheitten kristillistä kasvatusta. (Klubb 2016; Paljakka 2015; Pohjonen 2014.) Kerhotoimintaan osallistuminen vahvistaa perheen kokemusta kuulumisesta yhteisöön.

Kunnallisen varhaiskasvatuksen rinnalla ja tukena toimii myös yksityisiä palveluntuottajia, jotka järjestävät katsomuksiin perustuvaa varhaiskasvatusta päiväkodeissa. Esimerkiksi Joensuussa on kaksi erityiseen katsomukseen perustuvaa päiväkotia, Kristillinen päiväkotitilku ja Ortodoksinen päiväkotitilku, jotka järjestävät varhaiskasvatusta seudullisen varhaiskasvatussuunnitelman ja kaupungin linjausten mukaisesti (Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma 2018). Pääsky on Suomen ainoa ortodoksinen päiväkotitilku. Se on perustettu vuonna 1973 ja on ortodoksisen seurakunnan ylläpitämä. Päiväkodin läheisyydessä sijaitsee runsaasti monipuolisia kulttuuripalveluja, joita päiväkotitilku hyödyntää toiminnassaan. Näitä ovat muun muassa lapsiryhmän vierailut ortodoksiin kirkkoihin, ortodoksisen seminaariin, seurakuntakeskukseen, evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkon hautausmaalle sekä ortodoksisen kulttuurikeskukseen. Päiväkotitilku noudattaa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteita 2018 ja Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelmaa 2018. Päiväkodissa on useista eri katsomustaustoista olevia lapsia. Päiväkodissa toimitaan ekumenian hengessä. Toiminnassa painottuvat erityisesti kulttuurikasvatus ja ortodoksisuus. (Päiväkotitilku Pääskyn varhaiskasvatussuunnitelma 2018.)

Päiväkotitilku yhtenä keskeisenä painopisteenä on tutustuminen ortodoksisen kulttuuriin, mikä ilmenee selkeästi myös päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmassa. Päiväkodissa tapahtuva uskontokasvatus noudattaa uskonnonvapauslain periaatteita ja tukee kodin kasvatusta. Lapsille tarjotaan tietoa ortodoksisesta kulttuurista, juhlapyhien perinteestä, kirkkovuoden tapahtumista ja ortodoksisesta kirkkomusiikista kuuntelun ja laulun kautta. Lasten esittämiin kysymyksiin annetaan vastauksia, ja päiväkodissa on mahdollisuus hiljentymiseen. Pääskyssä ohjataan erilaisten katsomustapojen ja kulttuurien suvaitsemiseen. Päiväkotitilku toimii yhteistyössä evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen seurakunnan kanssa esimerkiksi seurakuntien työntekijöiden vierailujen ja päiväkotiryhmän kirkkovierailujen merkeissä erityisesti pääsiäisen ja joulun aikaan. Päiväkodissa käytetään Pyhä melu -julkaisua ja hyödynnetään Ortodoksisen nuorten liiton tuottamaa kirjallisuutta ja materiaalia. (Päiväkotitilku Pääskyn varhaiskasvatussuunnitelma 2018.)

Ortodoksisuutta koskevat pedagogiset materiaalit katsomuskasvatuksen aineistona varhaiskasvatuksessa

Ortodoksisen kirkon piirissä kehitettyjen kasvatusta tukevien materiaalien tehtävänä on edistää katsomuskasvatuksen toteutusta sekä mahdollistaa moninaisuuden huomioiminen ja lapsen katsomuskasvatuksen ja identiteetin rakentumisen tukeminen niin yhteiskunnan tarjoaman varhaiskasvatuksen kuin kotien arjessa. Materiaalit edistävät lapsen katsomuskasvatuksen tukemista siten, että lapset tutustuvat niiden kautta konkreettisesti omaan ja muihin lapsiryhmässä edustettuina oleviin katsomuksiin. Ne toimivat virikkeinä lapsen omalle mutta myös lapsiryhmässä tapahtuvalle yhteiselle pohdinnalle katsomuksiin ja elämän suuriin kysymyksiin liittyen. Ne tukevat lapsen itseilmaisua ja sitä, kuinka lapsi reflektoi omia kokemuksiaan suhteessa kodin ympäristöön ja ympäröivään moninaiseen päiväkotiyhteisöön.

Varhaiskasvatuksessa voidaan hyödyntää vähemmistöjen tuottamaa materiaalia tarkoituksenmukaisesti osana päiväkodin ja esiopetuksen arkea. Ne tarjoavat usein asiantuntevasti tuotettuja esimerkkejä muun muassa kuva- ja äänimateriaalien muodossa. Materiaali toimii myös pedagogisen tunnustamisen välineenä: eri uskonnot ja katsomukset tehdään näkyviksi osana kasvatusyhteisön toteuttamaa, moninaisuuden huomioivaa varhaiskasvatusta. Samanaikaisesti on tarpeen tiedostaa, että materiaali on tehty uskonnollisen yhteisön toimesta sen omia tarkoituksia varten. Kun varhaiskasvatuksessa käytetään uskonnollisten ja katsomuksellisten yhteisöjen tuottamia materiaaleja, on tärkeää pyrkiä ilmentämään hyväksyvää inklusiivisuutta eri tavoin ja on syytä kertoa materiaalien käytön kasvatussuunnitelmien mukaisista pedagogisista perusteista niin huoltajille kuin lapsille.

Materiaalin käyttäminen konkretisoi osaltaan varhaiskasvatussuunnitelmassa olevaa perheen tukemisen ajatusta. Ortodoksisuutta käsittelevä materiaali on tarkoitettu sekä kotien että yhteiskunnan tarjoaman varhaiskasvatuksen käyttötarkoituksia varten. Keskeistä on se, kuinka materiaalia hyödynnetään ja mikä on sen käytön pedagoginen tarkoitus. Materiaalien hyödyntäminen voikin toimia linkkinä ja välineenä lapsen katsomuskasvatuksen tukemisessa. On kyse lapsen katsomuskasvatuksen tukemisesta kahdessa eri kontekstissa, eri lähtökohdista. Se voi olla kodin ja päiväkodin yhteistyötä parhaimmillaan. Varhaiskasvatuksen ohella myös kodit voivat hyödyntää materiaaleja kodin uskontokasvatuksen tukena. Materiaalit voivat siis toimia välineenä kotien uskontokasvatuksen ja varhaiskasvatuksessa toteutettavan katsomuskasvatuksen silloittamisessa siten, että ne tukevat toisiaan lapsen hyväksi.

Yhteiskunnallisen varhaiskasvatuksen katsomuskasvatukseen soveltuvaa, ortodoksisuutta käsittelevää pedagogista materiaalia on kuitenkin tuotettu melko vähän. Opetusmateriaalin tuottaminen on keskittynyt perusopetuksen ja lukiokoulutuksen ortodoksisen uskonnon oppiaineen tukemiseen. Opetushallitus tukee pienryhmäisten uskontojen uskonnonopetusta tuottamalla esimerkiksi ortodoksisen uskonnon, katolisen uskonnon ja islamin oppimäärien oppikirjat. Viimeisimpinä mainittakoon valmisteilla olevat Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukainen *Aksios*-oppikirjasarja oheismateriaaleineen sekä Lukion opetussuunnitelman perusteiden (2021) mukainen *Kinos*-oppikirjasarja. Opetushallituksen viimeisin varhaiskasvatukseen tuottama, ortodoksisuutta käsittelevä teos on *Sofia esikoululainen* -työkirja vuodelta 2006.

Suomen ortodoksisessa kirkossa varhaiskasvatuksen tueksi laaditussa teoksessa *Pyhä melu – ortodoksisen kirkon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen perusteet* (2011) ilmaistaan varhaiskasvatukselle asetetut tavoitteet ja sisällöt. Lasten uskonnollisen sosialisoinnin tavoitteiden päätasoina mainitaan ortodoksinen kulttuuri, jumalanpalvelus ja juhlat sekä ortodoksinen identiteetti. Varhaiskasvatuksen tueksi laadittu *Pyhä melu – Varhaiskasvatuksen ja kerhotoiminnan ohjaajan kansio* (2013) pohjautuu näihin varhaiskasvatuksen perusteisiin ja sisältää opetussuunnitelman lisäksi vinkkejä, ohjeita ja näkökulmia kerhotoimintaan liittyvään pedagogiikkaan, suunnitteluun ja toteutukseen.

Taaperoikäisille ja lukemaan jo oppineille suunnattu kolmiosainen *Pyhä melu* -puuhakirjasarja (2017; 2018; 2019) on tarkoitettu tukemaan erityisesti kodeissa tapahtuvaa lasten uskontokasvatusta, mutta se soveltuu myös alkukasvatukseen uskonnonopetuksen tueksi ja seurakuntien kerhotoimintaan. Ensimmäisen puuhakirjan teemana on ortodoksinen kulttuuri, ja käsiteltävinä aiheina ovat ortodoksiset peruskäsitteet kuten ortodoksinen risti, kirkkorakennus, ikoni ja tuohus sekä ristinmerkin tekeminen. Toisen puuhakirjan teemana on jumalanpalvelus ja juhlat. Teos tutustuttaa lapset ortodoksisen kirkkovuoden suuriin juhliin kuten joulun, teofaniaan, palmusunnuntaihin ja pääsiäiseen. Identiteettiä käsittelevässä kolmannessa osassa tarkastellaan puolestaan muun muassa ikonien kunnioitusta, ortodoksisen nimipäivän viettoa sekä paastoon ja pääsiäiseen liittyviä perinteitä. Perheen pienimmille (alle 3-vuotiaat) suunnatussa *Meidän kirkossa - katselukirjassa* (2016) vierailaan ortodoksisessa kirkossa. Ortodoksisten nuorten liiton tuottamat teokset *Iinan ja Nikolain kirkkovuosi* (2012) ja *Taivasvakuutettu polkupyörä ja muita tarinoita* (2018) sekä värityskirjat soveltuvat kodin uskontokasvatukseen ja varhaiskasvatukseen katsomuskasvatukseen. Lisäksi ONL julkaisee ortodoksisille lapsille ja nuorille suunnattua *Tuohustuli*-lehteä, jota useat seurakunnat tilaavat lahjaksi tietyn ikäisille jäsenilleen.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen katsomuskasvatuksessa voidaan hyödyntää erilaisia sähköisiä materiaaleja kuten vuonna 2011 uskonnonopetuksen tueksi perustettua ortodoksista oppimis- ja ajanvieteympäristöä www.ortoboxi.fi. Sivustolla oleva materiaali, kuten askarteluideat, muisti- ja palapelit, bingot ja verkkopelit, mahdollistavat lasten tutustuttamisen ortodoksisuuteen ja muihin uskontoihin sekä katsomuksiin leikin ja toiminnallisuuden kautta. Ortodoksisten nuorten liiton YouTube-kanavalla olevaa videomateriaalia voidaan hyödyntää soveltuvin osin.

Varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen henkilöstöllä on mahdollisuus laajentaa yleistietämystään ortodoksisuudesta aihetta käsittelevien perusteosten kautta. Tällaisia ovat Opetushallituksen tuottama *Pyhät perinteet* (2014), joka on selkokielen ja kattaa Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) keskeiset oppisisällöt. Toinen hyödyllinen teos on Ortodoksisten nuorten liiton julkaisema *Ortodoksisuuden mitä, miksi, miten: kirkkotiedon käsikirja* (2011), jossa perehdytään muun muassa ortodoksiseen kirkkorakennukseen, ortodoksiin sakramentteihin, esineisiin ja tapoihin. Jälkimmäinen teos on käännetty myös ruotsin, englannin, venäjän, saamen ja karjalan kielelle.

Lopuksi

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatus perustuu olennaisesti lapsen kasvatuksessa ja opetuksessa mukana olevien tahojen kuten päiväkodin, uskonnollisten yhteisöjen ja kotien arvostavalle ja avoimelle yhteistyölle. Yhteisöllisessä kasvatusotteessa on olennaista sitoutua katsomuskasvatusta ohjaavien asiakirjojen kuten varhaiskasvatussuunnitelmien periaatteisiin ja lähtökohtiin ja sopia kunkin tahon roolista yhteiskunnallisessa katsomuskasvatuksessa.

Lapset kasvavat kulttuurisesti, kielellisesti ja katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa ja siten he saavat elämäänsä paljon rikkaita kokemuksia. Kasvuun liittyy monia haasteita, joihin myös katsomuskasvatuksen tulisi vastata. Monet lapset elävät usean uskonnon ja katsomuksen perheissä, ja varhaiskasvatus on monikulttuurinen ja monikatsomuksellinen yhä enenevässä määrin.

Pystyäkseen rakentamaan omaa identiteettiään ja osallisuuttaan itselleen tärkeisiin yhteisöihin lapsi tarvitsee aikuisen tuen sekä kotona että järjestetyssä institutionaalisessa kasvatuksessa. Kun lapsen eri kasvatusyhteisöt ymmärtävät ja tukevat toisiaan ja arvostavat toistensa kasvatustyötä, voidaan edistää lasten hyvinvointia ja yhteiskunnallista moninaisuuden arvostusta. Esimerkiksi useimpien ortodoksien perheissä on läsnä kaksi kirkollista tai katsomuksellista perinnettä. Kysymyksiin uskonnollisesta identiteetistä, ortodoksisten perinteen noudattamisesta ja perheen omasta tapakulttuurista liittyy monien ortodoksien kokemuksessa perheensisäistä neuvoteltavaa.

Varhaiskasvatuksen katsomuskasvatuksessa edistetään niin lapsen omaa identiteettiä kuin yhteiskunnallista osallisuutta. Pedagogisesti tarkoituksenmukaisessa katsomuskasvatuksessa hyödynnetään varhaiskasvatukseen soveltuvia erilaisia materiaaleja, jotka tarjoavat monipuolisia oppimiskokemuksia ja tukevat myös opettajaa itselle vieraiden katsomusten tarkastelussa. Katsomuskasvatus tarjoaa oivallisen areenan pelien ja leikkien kautta oppimiselle (Havu-Nuutinen 2007).

Lasten kulttuurillisesti, kielellisesti ja katsomuksellisesti moninainen maailma ja laaja-alainen kasvun tukeminen luovat tarpeen kehittää varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen käytänteitä. Katsomuksellinen moninaisuus ja pienryhmäisten uskontojen ja katsomusten sisäiset tarpeet olisi hyvä huomioida entistä paremmin osana varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen arkea. Varhaiskasvatuksen tueksi on tarpeen tuottaa materiaalia, jossa käsitellään pienryhmäisiä uskontoja ja katsomuksia monipuolisesti ja ymmärtävästi. Uskontojen ja katsomusten moninaisuuden näkyväksi tekeminen päiväkodin ja esiopetuksen arjessa tukee erilaisista katsomuksellisista taustoista olevien lasten kasvua ja identiteettiä, kulttuurisesti kestävästä kasvusta sekä yhdenvertaisen yhteiskunnan rakentumisesta.

Lähteet

Aikonen, R. 2015. Ortodoksinen uskonnonopetus kansakoulusta peruskouluun. Pitkä tie oman uskonnon opetukseen. *Teologinen Aikakauskirja* 120 (2), 169–177.

Aikonen, R. & Okulov, S. 2014. *Pyhät perinteet: ortodoksinen uskontokirja*. Helsinki: Opetushallitus.

Aikonen, R. & Metso, P. 2020. Ortodoksinen uskonnonopetuksen koulutus ja tutkimus Joensuussa. *Oksa. Opettajien kristillinen ammattilehti* 1/2020, 8–9.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Helsinki: Opetushallitus.

Hartmann, D. & Gerteis, J. 2005. Dealing with diversity: Mapping multiculturalism in sociological terms. *Sociological Theory* 23:(2), 218–40. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.0735-2751.2005.00251.x> (Luettu 23.9.2020.)

Havu-Nuutinen, S. 2007. Leikit, pelit ja toiminnalliset työtavat alkuopetuksessa. *Ortodoksinen opettaja* 2/2007, 13–18.

- Heimola, M. 2013. From deprived to revived. Religious revivals as adaptive systems. Berlin: De Gruyter.
- Hyde, B. 2008. Children and spirituality: Searching for meaning and connectedness. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hyvärinen, E. 2014. Vanhempien käsityksiä ja kokemuksia ortodoksisen uskonnon opetuksesta – näkökulmia uskonnon oppiaineen kehittämiseen. Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Hyvärinen, E. & Metso, P. 2018. Yksinäisiä kiertolaisia ja koulu yhteisön asennekasvattajia. Ortodoksisten uskonnonopettajien kokemukset opettajantyöstä ja vähemmistöön kuulumisesta 1950–2005. *Kasvatus & Aika* 12(4), 37–53. <https://journal.fi/kasvatusjaaika/article/view/76614>. (Luettu 10.11.2020.)
- Jackson, R. 2014. Signposts. Policy and practice for teaching about religions and non-religious world views in intercultural education. Strasbourg: Council of Europe.
- Juntunen, T. & Timonen, E. 2012. Kerhonohjaajan eväsreppu. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.
- Juurikainen, O. & Vajanto, T. 2012. Iinan ja Nikolain kirkkovuosi. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.
- Kantonen, M. & Tajakka, T. 2006. Ortodoksinen uskontokirja. Sofia esikoululainen: työkirja esikoululaisille. Helsinki: Opetushallitus.
- Kasala, K. & Petterberg, I. 2011. Ortodoksisuuden mitä, miksi, miten: kirkkotiedon käsikirja. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.
- Klubb, K. 2016. ”Matalan kynnyksen väylä omaan kirkkoon.” Perhetyö Helsingin ortodoksisessa seurakunnassa. Sosiaalialan koulutusohjelman opinnäytetyö. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Metso, P. 2014. Kotien uskontokasvatus. Julkaisematon tutkimusaineisto. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Metso, P. 2015a. Uskonnollisen sosialisoinnin prosessit ortodoksissa lapsiperheissä. Teoksessa M. Ubani, S. Poulter & A. Kallioniemi (toim.), *Uskonto lapsuuden kulttuureissa*. Helsinki: Lasten Keskus, 229–265.

- Metso, P. 2015b. Ortodoksisen uskontokasvatuksen tutkimuskenttä. *Kasvatus & Aika* 2/2015, 32–57.
- Metso, P. 2017. Ortodoksisuus. Teoksessa R. Illman, K. Ketola, R. Lavio & J. Sohlberg (toim.), *Monien uskontojen ja katsomusten Suomi*. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 48. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, 23–34.
- Metso, P. 2019. Making minority faith (in)visible through religious education: parents' experiences of the identification of their children's Orthodox identity in Finnish public schools. *Journal of Religious Education* 67(1), 61–76. <https://link.springer.com/article/10.1007/s40839-019-00075-5>. (Luettu 12.11.2020.)
- Metso, P. & Penttonen, S. 2020. Uskontokasvatus vähemmistöasemassa ja ekumeenisessa perheessä. Ortodoksisen uskontokasvatuksen teoria ja käytäntö suomalaisessa perhetodellisuudessa. Teoksessa L. Kallatsa, P. Metso, M. Parkkinen & K. Tervo-Niemelä (toim.), *Uskonto, perhe ja hyvinvointi*. Joensuu: Karjalan teologinen seura, 11–29.
- Miller, L. 2015. *The Spiritual child: the new science on parenting for health and lifelong thriving*. New York: St. Martin's Press.
- ODIHR. 2007. *Toledo guiding principles on teaching about religions and beliefs in public schools*. Warsaw: OSCE.
- Okulov, S. 2011. *Pyhä melu – Ortodoksisen kirkon varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen perusteet*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.
- Paljakka, P. 2015. *Seurakuntalaisten kokemuksia palveluista*. Kyselytutkimus Helsingin ortodoksisen seurakunnan jäsenille. Sosiaalialankoulutusohjelman opinnäytetyö. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki: Opetushallitus.
- Pohjonen, T. 2014. *Pyhää Melua? Ortodoksisten seurakuntien 3–6-vuotiaiden kerhotoiminta*. Painamaton varhaiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Puhakka, U. & Vuomajoki, K. 2017. *Pyhä melu: ortodoksinen puuhakirja 1*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.
- Puhakka, U. & Vuomajoki, K. 2018. *Pyhä melu: ortodoksinen puuhakirja 2*. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.

Puhakka, U. & Vuomajoki, K. 2018. Taivasvakuutettu polkupyörä ja muita tarinoita. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.

Puhakka, U. & Vuomajoki, K. 2019. Pyhä melu: ortodoksinen puuhakirja 3. Kuopio: Suomen ortodoksinen kirkko.

Pyhä melu – Varhaiskasvatuksen ja kerhotyön ohjaajan kansio. 2013. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.

Päiväkoti Pääskyn varhaiskasvatussuunnitelma 2018. <http://www.joensuunortodoksit.fi/wp-content/uploads/2018/06/VARHAISKASVATUSSUUNNITELMA-2018.doc>. (Luettu 23.9.2020.)

Repo, A. 2012. Meidän kirkossa. Joensuu: Ortodoksisten nuorten liitto.

Repo, L., Paananen, M., Mattila, V., Lerkkanen, M.-K., Eskelinen, M., Gammelgård, L., Ulvinen, J., Hjelt, H. & Marjanen, J. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 toimeenpanon arviointi. Varhaiskasvatussuunnitelmien käyttöönotto ja sisällöt. Julkaisut 16:2018. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://karvi.fi/app/uploads/2018/08/Varhaiskasvatussuunnitelman-toimeenpanon-arviointi_2018.pdf. (Luettu 23.9.2020.)

Rissanen, I., Ubani, M. & Poulter, S. 2019. Key issues of religion in Finnish public education. Teoksessa M. Ubani, I. Rissanen & S. Poulter (toim.), Contextualising dialogue, secularisation and pluralism. Religion in Finnish public education. Münster: Waxmann, 203–216.

Salomäki, H. 2010. Herätysliikkeisiin sitoutuminen ja osallistuminen. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Suomen ortodoksisen kirkon väestötilastot vuodelta 2019. 2020. <https://ort.fi/uutishuone/2020-01-10/luvut-miinuksella-toiminta-ja-potentiaali-plussalla>. (Luettu 12.11.2020.)

Tainio, L. & Kallioniemi, A. (toim.). 2019. Koulujen monet kielet ja uskonnot. Selvitys vähemmistöäidinkielten ja -uskontojen sekä suomi tai ruotsi toisena kielenä -opetuksen tilanteesta eri koulutusasteilla. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 11/2019. Valtioneuvosto.

The Finnish Lutheran-Orthodox Dialogue. 1993. Conversations in 1989 and 1990. Documents of the Evangelical Lutheran Church of Finland 4. Helsinki: Church Council.

The Finnish Lutheran-Orthodox Dialogue. 1995. Conversations in 1991 and 1993. Documents of the Evangelical Lutheran Church of Finland 7. Helsinki: Church Council.

Ubani, M. 2010. Lapsen kokonaisvaltaisuus uskontokasvatuksessa. Teoksessa M. Ubani, A. Kallioniemi & J. Luodeslampi (toim.), Kokonaisvaltainen kasvatus, lapsi ja uskonto. Helsinki: Lasten Keskus, 39–53.

Ubani, M. 2013. Threats and solutions: multiculturalism, religion and educational policy. *Intercultural Education* 24:3, 195–210.

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14675986.2013.797701>. (Luettu 23.9.2020.)

Ubani, M. 2015. Uskonnot ja katsomukset varhaiskasvatuksen pedagogisissa toimintaympäristöissä. Teoksessa M. Ubani, S. Poulter & A. Kallioniemi (toim.), Uskonto lapsuuden kulttuureissa. Helsinki: Lasten Keskus, 81–94.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Määräykset ja ohjeet 2018:3a. Helsinki: Opetushallitus.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Joensuun seudun varhaiskasvatussuunnitelma. Joensuun kaupungin tarkennuksin 8/2020. <https://peda.net/joensuu/jsv1/nimet%C3%B6n-b673/sjt:file/download/b2a76fd70f8d35f60b5e6262aa7390ab162938db/Seutu-vasu%201.5%20Joensuun%20tarkennuksilla.pdf>. (Luettu 23.9.2020.)

Vatanen, S. 2000. Kohtaavatko koti ja ortodoksisuus? Vanhempien käsityksiä uskontokasvatuksesta Joensuun ja Taipaleen ortodoksisissa seurakunnissa. Käytännöllisen teologian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Vatanen, S. 2003. Kohtaavatko koti ja ortodoksisuus? Teoksessa R. Aikonen (toim.), *Tarhurit 2001: Suomen ortodoksisten opettajien liiton 50-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomen ortodoksisten opettajain liitto, 110–119.